

Glasovi pretočeni u djelovanje: Uključivanje glasova učenika i njihovih obitelji u donošenje odluka o obrazovanju

Konačno sažeto izvješće

EUROPEAN AGENCY
for Special Needs and Inclusive Education

GLASOVI PRETOČENI U DJELOVANJE

Uključivanje glasova učenika i njihovih obitelji u
donošenje odluka o obrazovanju

Konačno sažeto izvješće

Europska agencija za posebne potrebe i uključivo obrazovanje (Agencija) neovisna je i samoupravna organizacija. Agenciju sufinanciraju ministarstva obrazovanja njezinih država članica i Europska komisija putem operativne bespovratne pomoći u okviru obrazovnog programa Europske Unije (EU).

Sufinancira
Europska unija

Financira Europska unija. Izražena stajališta i mišljenja, međutim, odražavaju samo stajališta i mišljenja autora i ne predstavljaju nužno ona Europske unije ili Europske komisije. Za njih se ne mogu smatrati odgovornima niti Europska unija niti Europska komisija.

Stajališta koja je u ovom dokumentu iznijela neka osoba ne predstavljaju nužno službena stajališta Agencije, njezinih država članica ili Europske komisije.

© European Agency for Special Needs and Inclusive Education 2023

Urednici: Anthoula Kefallinou i Diana Murdoch

Ova publikacija predstavlja resurs otvorenog pristupa. To znači da mu možete slobodno pristupiti, upotrebljavati ga i dijeliti uz odgovarajuće pozivanje na Europsku agenciju za posebne potrebe i uključivo obrazovanje. Za više informacija o politici Agencije o otvorenom pristupu pogledajte: www.european-agency.org/open-access-policy.

Ovu publikaciju možete citirati kako slijedi: Europska agencija za posebne potrebe i uključivo obrazovanje, 2023. *Glasovi pretočeni u djelovanje: Uključivanje glasova učenika i njihovih obitelji u donošenje odluka o obrazovanju – Konačno sažeto izvješće*. (A. Kefallinou i D. Murdoch, urednici). Odense, Danska

Ovo je djelo licencirano pod međunarodnom licencom **Creative Commons Imenovanje-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0**. Ne smijete mijenjati ili prevoditi ovu publikaciju bez odobrenja Agencije.

U cilju veće pristupačnosti, ovo je izvješće dostupno na 25 jezika i može mu se pristupiti u elektroničkom formatu na mrežnoj stranici Agencije: www.european-agency.org

Ovo je prijevod izvornog teksta na engleskom. U slučaju nedoumice u vezi s točnošću informacija u prijevodu, pogledajte izvorni tekst na engleskom jeziku.

ISBN: 978-87-7599-074-0 (elektronički)

Tajništvo

Østre Stationsvej 33
DK-5000 Odense C Danska
Telefon: +45 64 41 00 20
secretariat@european-agency.org

Ured u Bruxellesu

Rue Montoyer, 21
BE-1000 Bruxelles Belgija
Telefon: +32 2 213 62 80
brussels.office@european-agency.org

Sadržaj

Uvod	5
Prva faza: Razvoj Okvira VIA za smisleno sudjelovanje u uključivom obrazovanju	6
<i>Glavni rezultati pregleda politika</i>	6
<i>Glavni rezultati pregleda literature</i>	7
Druga faza: Provođenje Okvira VIA u djelo	10
Skup alata za Glasove pretočene u djelovanje	12
Glavne poruke za donositelje politika	13
Završne napomene	15
Popis literature	16

Uvod

Promicanje sudjelovanja učenika i njihovih obitelji u donošenju odluka i razvoju politika predstavlja prioritet europskih i međunarodnih organizacija. Međutim, opseg u kojem se u važnim odlukama koje na njih utječu uzimaju u obzir učenici i njihove obitelji još uvijek nije ujednačen.

U sklopu projekta **Glasovi pretočeni u djelovanje** (VIA) Europske agencije za posebne potrebe i uključivo obrazovanje (Agencija) razmatrao se način na koji smisleno uključiti glasove učenika i njihovih obitelji u procese donošenja odluka o obrazovanju. Projekt je bio odgovor na zahtjeve članova predstavničkog odbora zemalja članica Agencije u skladu s međunarodnim pozivima i inicijativama za jače međugeneracijsko sudjelovanje dionika u donošenju odluka o obrazovanju.

Projekt VIA imao je dva glavna cilja:

- odrediti pozadinu i argumentaciju za široko prepoznatu potrebu za uključivanjem glasova učenika i obitelji u donošenje odluka;
- utvrditi način na koji bi donositelji politika i ostali dionici mogli ostvariti ovu potrebu u praksi s obzirom na raznolikost država i različitost konteksta.

Ciljevi su ostvareni u dvije uzastopne faze. Prva se faza sastojala od pregleda literature, analize načina na koji je Agencija u svoj rad ranije uključivala glasove učenika i njihovih obitelji te prikupljanja relevantnih primjera iz pojedinih zemalja. Druga je faza uključivala dubinski rad u tri države (Islandu, Malti i Norveškoj) u svrhu utvrđivanja i uvježbavanja učinkovitih načina za uključivanje učenika i obitelji.

Izlazni podaci prve i druge faze bili su:

- **Pregled literature**, kojim je predstavljena konceptualna i empirijska pozadina projekta VIA (Europska agencija, 2022.a)
- **Sintezno izvješće**, kojim se predstavljaju sve aktivnosti i glavni rezultati projekta VIA (Europska agencija, 2022.b)
- **Skup alata za Glasove pretočene u djelovanje**, praktični mrežni resurs sa smjernicama za djelovanje
- **Infografika**, u kojoj je ilustriran Okvir VIA za smisleno sudjelovanje u uključivom obrazovanju i glavne poruke projekta
- Video, u kojem su izdvojeni glasovi učenika, obitelji i donositelja politika na jednom od događaja u sklopu projekta VIA
- Ovo konačno izvješće, u kojem se sažimaju metodologija projekta i njegovi glavni ishodi.

Prva faza: Razvoj Okvira VIA za smisleno sudjelovanje u uključivom obrazovanju

U prvoj je fazi (2021.) tim Agencije pregledao politike i akademsko-istraživačku literaturu kako bi utvrdio zdravu konceptualnu i empirijsku osnovu za VIA. Tim je također prikupio i analizirao primjere aktivnog uključivanja učenika i obitelji u donošenje odluka u prijašnjem radu Agencije i 19 država članica Agencije.

Ishod njihova rada je **pregled literature VIA** (Europska agencija, 2022.a) koje sadrži ciljano obrazloženje i glavne dokaze o smislenim načinima uključivanja glasova učenika i obitelji u donošenje odluka o obrazovanju.

Iz rezultata pregleda politika i literature razvidna je sve veća prepoznatljivost važnosti uključivanja glasova učenika i obitelji u donošenje odluka o obrazovanju. Međutim, ne postoji dovoljno znanja i vještina kako to pretočiti u praksu s obzirom na različitost konteksta i raznolikost dionika.

 Mi idemo u školu; naši bi glasovi trebali biti najvažniji.

(Predstavnik učenika, događaj u sklopu projekta VIA)

Glavni rezultati pregleda politika

- Pravo djece da budu saslušana i da ih se uzima u obzir u stvarima koje na njih utječu odnosi se na SVU djecu. Put od prepoznavanja djece kao aktivnih sudionika do toga da ona uistinu uživaju ovo pravo u praksi trajao je 30 godina ispunjenih opetovanim radom na politici, kao i školskoj praksi.
- Savjetovanje s obiteljima je nužno, ali u konačnim odlukama načelo „najboljih interesa djeteta” mora uvijek biti na prvom mjestu.
- Djeca imaju pravo na usmjeravanje i podršku organizacija, ustanova i zajednica. Obitelji također imaju ovo pravo u ispunjavanju svojih dužnosti prema djeci.

- Usklađivanje politika i suradnja među dionicima od presudne su važnosti za osiguranje prava djece, roditelja i obitelji.
- Države se moraju posvetiti sistematizaciji i razvoju učinkovitih procesa za sudjelovanje učenika i obitelji, ali i sinergijskoj interakciji sa svim ustanovama i dionicima u svim stvarima koje utječu na djecu.

Glavni rezultati pregleda literature

- Iako postoji značajan opus literature o glasu i potrebi za osvještavanjem glasova učenika u obrazovnoj retorici, još uvijek postoji nesklad između istraživanja i prakse.
- Nedostatak etičkih pristupa vidljiv je iz neravnoteže snaga, nedostatka jasnoće u pogledu svrha, metoda i ishoda, kao i marginalizacije i ušutkivanja određenih glasova.
- Istraživanje je uglavnom usredotočeno na uključivanje na razini škole ili učionice, a manje na uključivanje u donošenje odluka na razini politika.
- Istraživačka literatura ne bavi se u prevelikoj mjeri međugeneracijskim sudjelovanjem ili sudjelovanjem zajednice u obrazovanju.
- Istraživanje s odraslim osobama i učenicima u riziku od isključivanja nastavlja se unutar izoliranog „silosa podataka” na temelju raznih klasifikacija i etiketa.
- Aktivno sudjelovanje višestrukih skupina u riziku od isključivanja u participatornom istraživanju je ograničeno.
- Veća uporaba resursa koju omogućuju asistivne i digitalne tehnologije i nevladine organizacije, kao i organizacije civilnoga društva mogla bi značajno promijeniti metode istraživanja u odnosu na glasove.

Daljnji rad u prvoj fazi doveo je do razvoja Okvira VIA za smisleno sudjelovanje u uključivom obrazovanju. Okvir, ilustriran u **infografici VIA**, ima četiri bitna koncepta: **Prostor, Glas, Publika i Utjecaj**. Koncepti su preuzeti iz **modela za sudjelovanje djeteta** koji je osmislila profesorica Laura Lundy s Queen's University u Belfastu (**Lundy, 2007.**).

Okvirom VIA model Laure Lundy primijenjen je u obrazovnom kontekstu i proširen kako bi uz djecu i mlade uključivao obitelj. Ostali teoretski modeli za uključivanje učenika i obitelji također su nadograđeni Okvirom VIA kako bi bila obuhvaćena šira etička pitanja (primjerice, **UNICEF-ov rad, 2020.**).

Četiri koncepta nadograđuju se interaktivno i iterativno.

Prostor uglavnom poimamo kao priliku za izražavanje stajališta u sigurnom, uključivom okruženju.

Glas znači način na koji sudionici mogu izražavati svoja stajališta. Svrha mu je osigurati izražavanje stajališta na način koji je pristupačan, relevantan, prikladan i smislen svakom pojedincu ili skupini.

Utjecaj se odnosi na način uključivanja stajališta u odluke i nastale promjene, čime se omogućuje smisleno sudjelovanje.

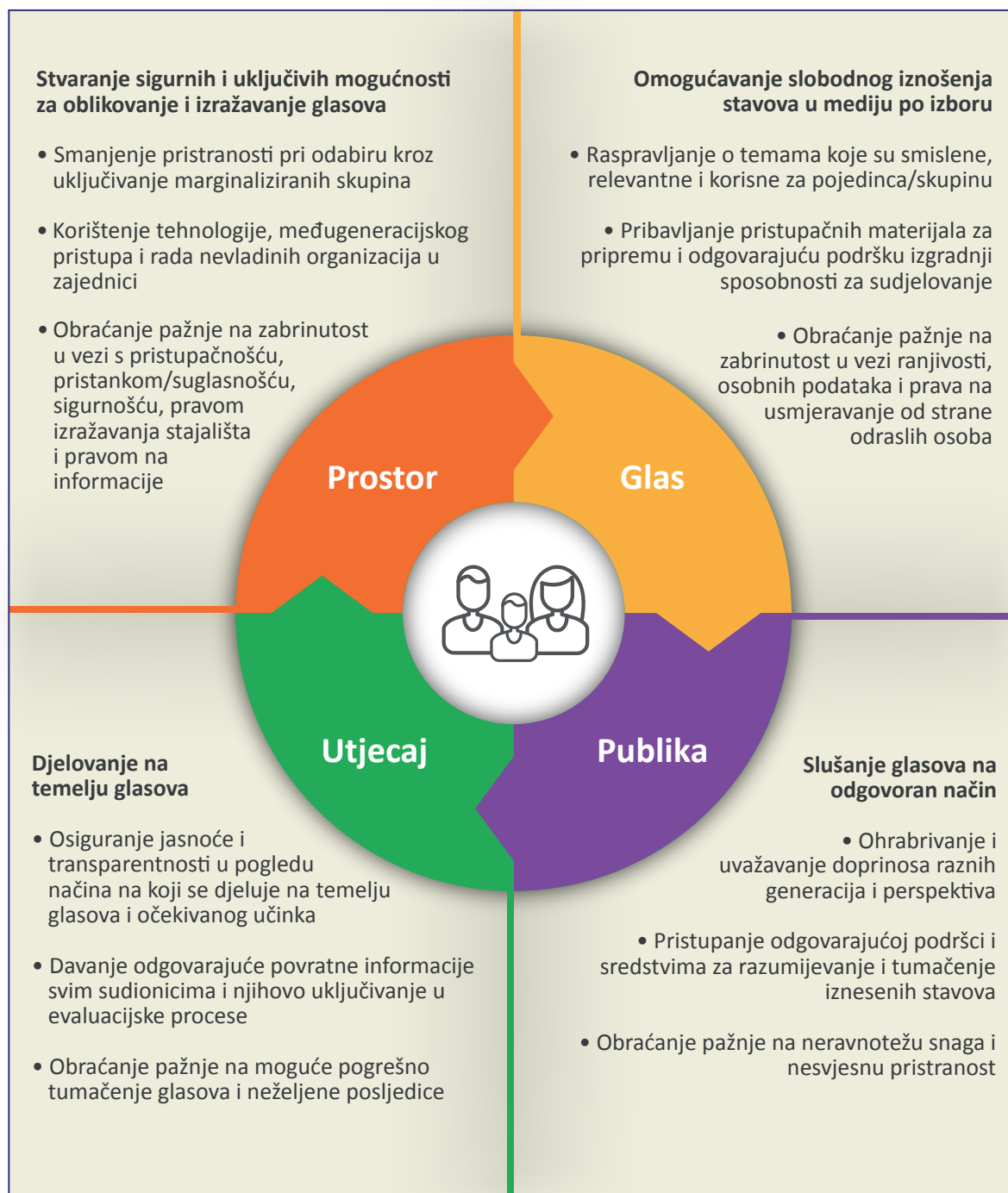

Publika obuhvaća ulogu slušatelja prilikom iznošenja stajališta. Slušatelji moraju biti u položaju koji omogućuje odgovorno prenošenje tuđih stajališta.

Etički pristup prožima sve aspekte okvira s ciljem podizanja razine svijesti i bavljenja pitanjima kao što su pristanak punoljetnih odnosno maloljetnih osoba, pristupačnost, ranjivost, sigurnost, neravnoteža snaga, pristranost i transparentnost.

Okvir VIA

Slika 1. Okvir VIA za smisleno sudjelovanje u uključivom obrazovanju: glavni koncepti i etička pitanja

Druga faza: Provođenje Okvira VIA u djelo

U drugoj su fazi (2022.) predstavnici Islanda, Malte i Norveške radili u malenim skupinama i sudjelovali u interaktivnim aktivnostima s učenicima i obiteljima u svakoj pojedinoj državi. Okvirom VIA oblikovana je metodologija, a poslužio je i kao praktični vodič za aktivnosti.

Cilj sudjelovanja spomenutih zemalja bio je:

- utvrditi i potvrditi praktične aspekte Okvira VIA u odnosu na glavne koncepte, odnosno Prostor, Glas, Publika i Utjecaj;
- doprinijeti razvoju Skupa alata za VIA.

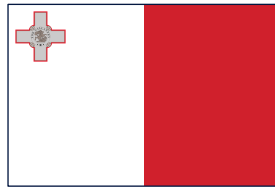
Svaka je država odabrala vlastitu temu i najprikladniji način rada s dionicima na nacionalnoj ili lokalnoj razini. Tim VIA državama je pružao podršku postavljanjem refleksivnih pitanja iz Okvira VIA kao smjernicama u svakoj fazi postupka. Ovisno o odabranoj temi i sudionicima, tim VIA pribavljao je i ciljane praktične resurse (odnosno alate, smjernice i odgovarajuće metodologije).

Nakon početnih skupnih rasprava, svaka je država osmislila i provela svoju planiranu aktivnost u vlastitom nacionalnom kontekstu. Sve tri države nastojale su istražiti iskustva učenika i obitelji u odnosu na sudjelovanje putem raznih aktivnosti koje se zasnivaju na poticanju glasovnog izražavanja, primjerice kroz edukacijske šetnje, fokus-skupine, razgovore ili zapažanje.

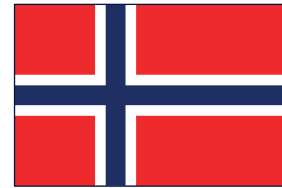

Island
Edukacijske šetnje i
fokus-skupine s
učenicima

Malta
Razgovori s obiteljima
Aktivnosti s učenicima

Norveška
Zapažanja
Anketiranje učenika
Razgovori s donositeljima
politika

Slika 2. Aktivnosti u tri države

Konkretno, cilj aktivnosti na Islandu bio je provesti evaluaciju obećavajuće inicijative koja je prethodno provedena u malenoj školi s velikim udjelom učenika-migranata. Malta je izvršila evaluaciju provedbe politika osnivanja posebnih jedinica za učenike s autizmom u sklopu redovnih škola kroz traženje podataka od učenika koji su pohađali školu u takvim jedinicama i razgovorima s njihovim roditeljima. Norveška je s predstavnicima učenika i donositeljima politika provela evaluaciju procesa savjetovanja i struktura uvedenih na nacionalnoj razini.

 Mi smo kao osobe s invaliditetom često upadljivo izostavljeni iz dijaloga o našim vlastitim životima.

(Cologon, 2020., str. 2.)

Usprkos razlikama u ciljevima, opsegu i kontekstu aktivnosti u svakoj pojedinoj državi, tijekom skupnih rasprava i promišljanja problema uočene su **zajedničke teme**, sve povezane s ostvarivanjem smislenog sudjelovanja:

- Neovisno o samoj svrsi slušanja, glasovi moraju potjecati od raznolikih učenika/obitelji s **višestrukim identitetima i složenim iskustvima** iz različitih okruženja, a ne od glasova koji potječu iz određene homogene skupine.
- Posebnu pozornost valja pridati **suprotstavljenim i oprečnim stajalištima** koja postoje među različitim skupinama učenika/obitelji.
- Praktična i etička pitanja pojavljuju se u odnosu na **anonimnost** i davanje **informiranog pristanka punoljetnih odnosno maloljetnih osoba**, osobito prilikom kontakata s učenicima koji imaju različite potrebe i probleme vezane za pristupačnost.
- Odluke i promjene možda je potrebno donositi „na licu mjesta” uslijed vremenskih ograničenja ili **neočekivanih događaja**. Organizacija sastanaka licem u lice s učenicima iz cijele zemlje može biti zahtjevna u pogledu vremena i resursa, a iziskuje i pažljivo planiranje.
- **Škole i odgojno-obrazovni stručnjaci** mogu doprinijeti lakšem glasovnom izražavanju učenika i obitelji.

- Posebnu pozornost valja usmjeriti na osiguranje smislenog sudjelovanja **ranjivih, marginaliziranih** ili osoba čiji se glasovi rijetko čuju.

Ovim su zajedničkim temama potvrđeni glavni aspekti Okvira VIA, kao i **glavne poruke** projekta u cjelini.

Organizacija participatornih aktivnosti u njima pripadajućim kontekstima, uz podršku Agencije, navela je države na **sustavnije i reflektivnije** promišljanje procesa, uz jasno pridavanje pažnje i aktivno uključivanje u etička pitanja u svim fazama projekta.

Primjena različitih aspekata okvira državama je omogućila drugačije razmišljanje o sudjelovanju. Kao što je primijetio predstavnik Malte:

 Imate određene sumnje i možda mislite da bi to moglo predstavljati pravi izazov, ali u postupku planiranja, pa čak i donošenjem rezervnih planova, shvatite da zapravo MOŽETE čuti te glasove.

(Predstavnik Malte i član odbora)

Sintezno izvješće (Europska agencija, 2022.b) sadrži više detalja o radu u pojedinim državama. Ono može biti od posebnog interesa državama čiji je cilj promicanje smislenog sudjelovanja.

Skup alata za Glasove pretočene u djelovanje

Nakon dovršetka rada u pojedinim državama, svi rezultati, glavne poruke, praktični materijali i resursi iz obje faze projekta VIA objedinjeni su u internetskom skupu alata otvorenog pristupa. **Skup alata za Glasove pretočene u djelovanje** sadrži praktične pristupe suradnji s učenicima i obiteljima. U njemu je predstavljeno kako djelovati i uistinu uključiti njihove glasove u donošenje odluka. Sadrži primjere iz država članica Agencije i poveznice na relevantne aktivnosti i izlazne podatke Agencije, kao i glavna istraživanja, politiku i inicijative raznih međunarodnih organizacija.

Skup alata dinamični je resurs čija je svrha podrška raznolikim dionicima na svim razinama obrazovnog sustava kako bi oni u svojim školama, zajednicama, regijama i državama postali predvodnici promjene. Dionici mogu uključivati:

- Učenike, obitelji, praktičare i istraživače
- Lokalne škole i predvodnike zajednice
- Regionalna i općinska tijela
- Neprofitne organizacije
- Donositelje nacionalnih politika.

Države članice Agencije slobodno mogu nastaviti učitavati primjere smislenog sudjelovanja iz vlastitoga konteksta.

Skup alata pokrenut je na događanju u sklopu projekta VIA koje je u svibnju 2023. održano u Beogradu, u Srbiji. Prisustvovalo mu je 80 donositelja politika, ali i predstavnika učenika i obitelji iz država članica Agencije. Na njemu je predstavljen pregled projekta VIA, a sudionici su sudjelovali u interaktivnim aktivnostima u sklopu kojih se raspravljalo o pitanjima i izazovima s kojima se suočavaju u ostvarivanju smislenog sudjelovanja. Na događaju je proizveden i video u koji su uključeni glasovi odraslih i učenika s njihovim stajalištima o njihovom sudjelovanju u projektu VIA.

Slika 3. Zajednička prezentacija učenika i donositelja politika na događaju u sklopu projekta VIA

Glavne poruke za donositelje politika

Dokazi iz VIA pokazuju da iako je sudjelovanje učenika i obitelji u donošenju odluka važno pitanje na dnevnom redu donositelja politika, politika još uvijek nije pretočena u praksu. Za održivu je promjenu važno da **donositelji politika potaknu dijalog** kako bi glasovi učenika i obitelji postali dio procesa promjene.

U sklopu projekta VIA utvrđeno je **osam glavnih poruka** koje će omogućiti smisleno sudjelovanje učenika i obitelji. Iako su poruke usmjerene na donositelje politika i ostale stručnjake i organizacije na položajima moći, one svim dionicima u obrazovanju mogu poslužiti kao referenca.

1. Sistematizacija procesa za smisleno sudjelovanje učenika i obitelji na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini odnosno razini zajednice

Politike o pravima učenika i obitelji trebaju sadržavati jasne provedbene procese u cijelom obrazovnom sustavu, osmišljene kroz međusektorsku suradnju. Važno je prepoznati ulogu obitelji u pružanju podrške i omogućavanju da glasovi učenika budu saslušani i uključeni u donošenje odluka.

2. Intenzivnije sudjelovanje u oblikovanju zakonodavstva i politika

Sudjelovanje učenika i obitelji na razini politika mora biti konkretno, a ne tek simbolično. Ono mora aktivno uključivati skupine i pojedince koji prethodno nisu mogli utjecati na odluke na razini politika koje utječu na njih, njihove vršnjake, njihove škole i njihove zajednice.

3. Primjena etičkih pristupa u svim fazama sudjelovanja

Etički pristupi primjenjuju se na pitanja pristanka, sigurnosti i privatnosti sudionika. Njima se uzima u obzir način prikupljanja, bilježenja, izvješćivanja i korištenja glasova, kao i to jesu li pristupi u korist učenika i/ili obitelji i u kojoj se mjeri informacije otvoreno prenose. Važno je napomenuti da postoji potreba za rješavanjem neravnoteže snaga koja postoji u odnosu na sudjelovanje.

4. Identifikacija i uključivanje marginaliziranih, nečujnih i utišanih glasova

Donositelji politika trebali bi surađivati sa školama i zajednicama na identifikaciji i uključivanju glasova osoba u marginaliziranim skupinama. Ujedno bi trebali prepoznati međusobnu ovisnost mladih i odraslih osoba i potvrditi ulogu obitelji u razvoju i afirmaciji glasova učenika u pitanjima obrazovanja.

5. Razvoj svijesti o složenosti raznolikih skupina i isprepletenih identiteta

Svi dionici trebaju imati u vidu da se skupine sastoje od jedinstvenih pojedinaca. Bitno je uzeti u obzir da učenici i obitelji mogu imati višestruke identitete i kontekste koji se isprepliću i oblikuju njihove perspektive. Učenici ili obitelji koji dijele određena obilježja ili „etikete” imaju i vlastita, pojedinačna iskustva i glasove. Ovaj pristup može voditi do promjena korisnih za sve učenike i njihove obitelji.

6. Korištenje širokog raspona modela, pristupa i resursa kako bi se omogućilo smisleno sudjelovanje svih

S obzirom na raznolikost učenika i obitelji, važno je koristiti se cijelim nizom resursa i u svakoj od faza osiguravati istovrijednost. Organizatori programa i donositelji politika mogu se koristiti različitim konceptualnim modelima za osmišljavanje participatornih aktivnosti u politici i praksi. Modeli često uključuju točke za refleksiju i raspravu, kao i praktična pitanja i smjernice. Tehnologijom se na raznovrsne načine omogućuje fleksibilna podrška smislenom sudjelovanju.

7. Izgradnja sposobnosti za smisleno sudjelovanje i aktivno slušanje

Dionici na vodećim položajima snose odgovornost ne samo za olakšavanje mogućnosti za smisleno sudjelovanje na svim razinama, već i za jačanje sposobnosti učenika i obitelji za sudjelovanje. Od presudne je važnosti na odgovarajući način pružiti podršku učenicima i obiteljima u razvoju znanja, vještina i razumijevanja koji su potrebni za sudjelovanje.

8. Njegovanje odnosa s nevladinim organizacijama i organizacijama civilnoga društva

Skupine za zagovaranje, udruge te lokalne i međunarodne organizacije važne su za podizanje razine svijesti o pravima i potrebama zanemarenih skupina. One često provode istraživanja o ovim pitanjima i stvaraju pristupačne, praktične resurse o glasovima i sudjelovanju. Ovi se resursi, od kojih su neki i uključeni u **Skup alata za VIA**, mogu primijeniti na donošenje odluka i politika o uključivom obrazovanju. Potencijalne koristi od razvoja sinergije i suradnje s ovim sektorima važna su stavka razmatranja za donositelje politika.

Završne napomene

Kroz projekt VIA prikupljeni su dokazi o nekim od načina na koji participatorno donošenje odluka o obrazovanju može postati smisleno i održivo. Predložen je Okvir VIA za smisleno sudjelovanje u uključivom obrazovanju, koji je uključen u Skup alata za VIA, kao reflektivni alat koji dionicima omogućuje rješavanje izazova i prepreka sudjelovanju u procesima donošenja odluka.

VIA naglašava važnost **međugeneracijskih pristupa**, na temelju kojih zajedno rade učenici, obitelji i donositelji obrazovne politike na svim razinama. Za put naprijed predložen je **pristup politici odozgo prema dolje, uz podršku inicijativa odozdo prema gore** na lokalnoj razini i razini škole.

Ovaj mješoviti pristup predstavlja sredstvo za osvještavanje marginaliziranih i nečujnih glasova i olakšavanje njihovog aktivnijeg sudjelovanja. Njime se istovremeno predlaže demokratskiji i izravniji način osmišljavanja i provedbe politika kroz sudjelovanje donositelja politika u interaktivnim aktivnostima usmjerenim na glas s učenicima i obiteljima na lokalnoj razini.

Organizatori se nadaju da će projekt VIA i njegove glavne poruke za osiguranje sustavnijeg uključivanja učenika i obitelji u donošenje odluka o obrazovanju doprinijeti stvaranju istinske kulture slušanja i djelovanja na temelju glasova.

Popis literature

Cologon, K., 2020. 'Is inclusive education really for everyone? Family stories of children and young people labelled with "severe and multiple" or "profound" "disabilities"' [„Je li uključivo obrazovanje uistinu za svakoga? Obiteljske priče djece i mladih etiketiranih kao „osobe s ozbiljnim i višestrukim” ili „teškim” „invaliditetima”"] *Research Papers in Education*, 37 (3), str. 395. – 417.

Europska agencija za posebne potrebe i uključivo obrazovanje, 2022.a. *Voices into Action – The Voices of Learners and their Families in Educational Decision-Making: Literature Review [Glasovi pretočeni u djelovanje – Glasovi učenika i njihovih obitelji u donošenju odluka o obrazovanju: Pregled literature]*. (D.C. Murdoch, A. Mangiaracina i A. Kefallinou, urednici). Odense, Danska

Europska agencija za posebne potrebe i uključivo obrazovanje, 2022.b. *Voices into Action: Promoting learner and family participation in educational decision-making [Glasovi pretočeni u djelovanje: Promicanje sudjelovanja učenika i obitelji u donošenju odluka o obrazovanju]*. (A. Kefallinou, D.C. Murdoch, A. Mangiaracina i S. Symeonidou, urednici). Odense, Danska

Lundy, L., 2007. "“Voice” is not enough: Conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child' [„Glas’ nije dovoljan: Konceptualizacija članka 12. Konvencije Ujedinjenih naroda o pravima djeteta”] *British Educational Research Journal*, 33 (6), str. 927. – 942.

UNICEF, 2020. *Engaged and Heard! Guidelines on Adolescent Participation and Civic Engagement [Angažiran sam i moj glas se čuje! Smjernice za sudjelovanje i građanski angažman adolescenata]*. New York: UNICEF

Tajništvo:

Østre Stationsvej 33
DK-5000
Odense C
Danska
Telefon: +45 64 41 00 20
secretariat@european-agency.org

Ured u Bruxellesu:

Rue Montoyer 21
BE-1000
Bruxelles
Belgija
Telefon: +32 2 213 62 80
brussels.office@european-agency.org

www.european-agency.org